
Stereotypní obrazy Němců.

Němec – dědičný nepřítel, to je nacionální zkratka, která stála u kořenů novodobé české národní identity. Přirozeně byl tento antiněmecký stereotyp mimořádně posílen v důsledku druhé světové války. Němci byli vnímáni jako panská rasa, „geneticky“ disponována k nedemokratickým a agresivním praktikám. Tento obraz byl v české kulturní paměti „přiživován“ komunistickou propagandou, především v padesátých letech. Přestože se kolektivní představa „Němce“ později mění, negativní charakteristiky zůstávají (namísto ideologických kontextů se objevují negativní osobnostní rysy: nekulturnost, požívačnost, atd.). Námět se vrací k poválečným kořenům tohoto obrazu. První ukázka z filmu *Uloupená hranice* (1947, r. Jiří Weiss) ilustruje německou vinu za konec česko-německého soužití, druhá ukázka z filmu *Nadlidé* (1946, r. František Wassermann) ukazuje v hutné zkratce zásadní protiklad mezi „agresivními“ Němci a „mírumilovnými“ Čechy.

Cílová skupina

Žáci osmých a devátých tříd základních škol

Vzdělávací oblast – Dějepis

České dějiny v období druhé světové války

Časová náročnost

Cca 40 minut.

Cíle

- Žák si pamatuje, že v roce 1938 byly česko-německé vztahy vyhrcoené a konfrontační.
- Žák dokáže vysvětlit proměnu česko-německých vztahů v letech 1938–1945.
- Žák analyzuje mediální sdělení (filmový obraz, karikaturu) a určí jeho podstatné znaky.
- Žák popíše, jaké byly charakteristické znaky obrazu Němců v poválečné ČSR.
- Žák chápe, že historický obraz nabývá politického významu a může být politicky využíván

Komentář

Cvičení je zaměřeno na pochopení toho, v jakých souvislostech se po válce formoval obraz Němce v českém veřejném prostoru, především na porozumění důvodů, proč se poválečné protiněmecké postoje projektovaly i do „historických“ obrazů a jakým způsobem se historické skutečnosti podřizovaly aktuální politické potřebě. Ukázka Česko-německý konflikt nabízí v zásadě dvě vrstvy interpretace. Můžeme k ní přistoupit jako k ilustraci národnostních sporů mezi Čechy a Němci v létě 1938. Ukázka jasně a přehledně dokumentuje situaci, která v roce 1938 nastala, především vyhocení sporu s henleinovci. „Vzadu“, za obrazem, nalezneme ovšem ještě další významy: Němci jsou představováni jako jednotná entita vedená násilnickým mluvčím. Opozice vůči totalitnímu principu je slabá a podřizuje se celkovému vedení, důvody česko-německé roztržky tkví jednoznačně a jedině na německé straně. Tyto charakteristiky, skryté za zdánlivě nekomplikovaným popisem událostí, nejsou ovšem zcela korektní. Historici se dnes shodují, že hlavní vinu za tragické selhání česko-německého soužití nese Hitlerova agresivní politika ve středoevropském prostoru, nicméně určitý podíl zodpovědnosti padá i na českou stranu. Svou roli hrály i neřešené německé požadavky na samosprávu, malá podpora německých demokratů po roce 1935 ze strany československé vlády, ekonomická krize, která se obzvláště silně dotkla etnicky německých oblastí atd. Naším cílem bude dekonstruovat i tuto skrytou významovou vrstvu obrazu a upozornit na dobové souvislosti jejího vzniku, tedy poválečné protiněmecké postoje, které vyvrcholily odsunem českých Němců. Prostředkem k této dekonstrukci je srovnání s jinými reprezentacemi, které nabízí reflexi česko-německých vztahů z trochu jiného úhlu pohledu. Karikatura z prosince 1939, kterou jsme nazvali Ozdoby na stromečku (dobový popisek Nezapomeneme, zúčtujeme), ukazuje radikální protiněmecký pohled, výzvu k věšení Němců. V kontextu Vánoc je zřejmé, že oběšení Němců (a to i civilistů) by představovalo pro Čechy pěkný vánoční dárek. Takto radikální pohled může některé žáky šokovat, je třeba ovšem být připraven i na souhlas s intencí karikatury. Cílem analýzy je odhalení dobového protiněmeckého pohledu u české veřejnosti. Vědomí silného protiněmeckého postoje se pak upevní analýzou další ukázky Obraz národa, který subjektivizuje národy Čechů a Němců v tradici romantického nacionalismu jako postavy s konkrétními vlastnostmi. Binární opozice charakteristik Čechů a Němců je zde zcela zřetelná a čitelná. Právě na těchto dvou materiálech (dobový ikonografický pramen a dobový pramen audiovizuální) můžeme demonstrovat formování narativu a poté, co si žáci tuto skutečnost uvědomí, je možné se nově podívat na původní ukázku a tuto znalost použít při nové analýze. Pokud si žáci uvědomí, že obraz Česko-německý konflikt není pouhým popisem, ale zároveň interpretací česko-německých vztahů s konkrétní intencí, měli by hledat důvody takto formulovaného obrazu a okolnosti, které jeho vyznění mohly ovlivnit. Toto hledání může mít podobu samostudia, ať už z učebnice nebo jiných zdrojů. Lze předpokládat, že žáci si všimnou odsunu Němců a dají tuto událost do souvislosti. V ideálním případě by se jim složilo do celku několik dílčích informací, které v průběhu cvičení získali: v létě 1938 existovalo napětí mezi Čechy a Němci, toto napětí postupně eskalovalo v nenávist (během protektorátu) a odsun Němců (po válce). Poválečný obraz Němce odrážel především válečné utrpení Čechů, ovšem česko-německý konflikt nebyl zobrazován zcela korektně, vina byla připisována pouze Němcům. Tento nekorektní obraz mohl souviset se snahou o zdůvodnění legitimacy odsunu jakožto jediného východiska, které Čechům zbývalo. Od porozumění konkrétnímu případu projekce aktuálních politických postojů do historického obrazu je pak už jen krok k zobecnění tohoto závěru.

Cvičení rozvíjí jednak znalosti faktografické (mnichovská krize, odsun Němců) a znalosti konceptuální (česko-německý konflikt, kauzální souvislosti mezi okupací a odsunem), jednak znalosti procedurální (dekonstrukce mediálního sdělení, analýza karikatury) i metakognitivní (vědomí závislosti obrazu na společenském kontextu, ve kterém vzniká).

Instrukce

ÚVOD (5 MINUT)

Kontext (výklad): česko-německé vztahy

Připomeneme genezi česko-německých vztahů počínaje příchodem Němců do českých zemí ve středověku, vznik nacionalismu jako východiska novodobých sporů, střetávání v habsburské monarchii, německé odmítání ČSR v roce 1918, poválečný aktivismus, dopady krize a nástup Henleina. Rozdáme pracovní listy.

KROK 1: (5 MINUT)

Analýza ukázky: česko-německý konflikt

Vlastní analytickou práci žáků zaměříme nejprve na obraz česko-německého konfliktu v roce 1938. Ukázka z filmu *Uloupená hranice* ilustruje národnostní rozpory, které se v té době v pohraničí objevovaly. Prozatím necháme stranou souvislost mezi dobou vzniku a podobou obrazu a soustředíme se čistě na popis děje.

Informace pro žáky: Ukázka je vybrána z filmu *Uloupená hranice* (1947, r. Jiří Weiss). Film vypráví o mnichovské krizi z pohledu obyvatel malého pohraničního městečka v Krušných horách. Je třeba zdůraznit, že se jedná o poválečný příběh. Žáci pracují s pracovním listem 1.

KROK 2 (5 MINUT)

Analýza karikatury: Ozdoby na stromečku

Na evokaci mnichovských událostí a jejich dopadů na česko-německé vztahy navážeme analýzou protiněmecké karikatury z ilegálního odbojového tisku. Cílem této práce je přimět žáky k zamyšlení nad důvody takto radikálních protiněmeckých postojů. Při hledání těchto odpovědí je možné použít i učebnici. Žáci pracují s pracovním listem 2.

Doporučené otázky:

- *Co obrázek vypovídá o postoji autorů vůči Němcům v roce 1939? Jak podle vás vnímala tento postoj česká veřejnost*
- *Co bylo podle vás příčinou takového radikálního postoje?*

KROK 3 (5-10 MINUT)

Analýza ukázky: Obraz národa

Cílem analýzy filmové ukázky je ilustrace údajných charakterových vlastností Čechů a Němců a pochopení závislosti stylizace obrazu na dobovém kulturním a politickém kontextu (práce s pracovním listem 2).

Informace pro žáky: Ukázka je vybraná z poválečného filmu *Nadlidé* (1946, r. Václav Wasserman), jednoho z prvních filmů o odboji. Zápletky jsou naivní, postavy poněkud schematické. Příběh odráží dobové postoje a nálady.

KROK 4 (5 MINUT)

Návrat k první ukázce: česko-německý konflikt

V dalším kroku se vrátíme k původní ukázce, kterou ovšem už nepředstavujeme jen jako ilustraci národnostních sporů, ale jako stylizovaný obraz vznikající v poválečné protiněmecké atmosféře. Cílem analýzy je tentokrát reflexe vztahu mezi podobou obrazu (textem) a dobovou politickou a národnostní situací (kontextem). Také v tomto případě je možné dovolit použití učebnice.

Doporučené otázky:

- *Co se v česko-německých vztazích událo v letech 1938–1945?*
- *Jaké historické události se v ukázce odráží? Co všechno se do konečného tvaru tohoto obrazu promítlo?*

KROK 5

Shrnutí

Formulujeme spolu se žáky závěry vyplývající z analýzy. Měli bychom přitom zohlednit závislost vzniku obrazu na dobovém politickém kontextu.

Materiály

Ukázka 1: Česko-německý konflikt (Uloupená hranice, 1947, r. Jiří Weiss): 1:43 min.

Ukázka 2: Obraz národa (Nadlidé, 1946, r. Václav Wasserman): 1:34 min.

Karikatura 1: Ozdoby na stromečku (V boj, roč. 1/1939, č. 32, s. 73 (prosinec 1939, autor: Milada Marešová).

Karikatura 1: Ozdoby na stromečku (V boj, roč. 1/1939, č. 32, s. 73 (prosinec 1939, autor: Milada Marešová).